

ไตรสิกขา : ศาสตร์แห่งการพัฒนาเส้นทางชีวิต
THE THREEFOLD TRAINING : THE SCIENCE OF LIFE FOR THE
PATH DEVELOPMENT

¹พระครูใบฎีกาหัสติ กิตตินนโท

¹PhraKhubaideekaHasadee Kitinandro

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

Pol4229@gmail.com

Received : May 1, 2022; Revised : June 21, 2022; Accepted : July 24, 2022

บทคัดย่อ

การพัฒนาชีวิตของมนุษย์จำเป็นต้องอาศัยหลักธรรมไตรสิกขาที่เป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาเส้นทางชีวิตของตน ให้พบกับความรุ่งเรืองทั้งในด้านการงาน และการปฏิบัติธรรมให้ยิ่งขึ้นไป พัฒนาเส้นทางชีวิตอย่างสันติวิธี การฝึกฝนพัฒนาตนเองควบคุมพฤติกรรมตนเองไปในที่ที่งามทั้งด้านกาย วาจา และใจ ตามหลักไตรสิกขามีแนวทางการปฏิบัติ 3 ประการ คือ 1) ศีล เป็นการฝึกฝนพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ด้านกายและวาจา 2) สมาธิ เป็นการฝึกด้านคุณธรรม และสมรรถภาพของจิต 3) ปัญญา เป็นการฝึกให้เกิดความรู้ความเข้าใจของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง และเป็นศาสตร์แห่งการพัฒนาที่จะส่งผลให้มนุษย์มีความสมบูรณ์

คำสำคัญ :ไตรสิกขา, การพัฒนาชีวิต,

¹อาจารย์ประจำ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตนครราชสีมา

Abstract

The development of human life is very necessary to rely on the three principles that are fundamental to the development of one's life path. to find prosperity both in terms of livelihood and dharma practice develop a peaceful life path Practicing for self-improvement, controlling one's own behavior in good physical, verbal and mental aspects according to the Threefold Guidelines. three concepts of this activity were (1) morality, a way to develop human behavior in physical and verbal aspects, (2) concentration, a way to develop ethics and mental efficiency, and (3) wisdom, a way to get knowledge and understanding of all things as they really were the science of development that will result in human integrity.

Keyword : Threefold, The development of human life,

บทนำ

การฝึกฝนและพัฒนาตนมนุษย์นั้น พุทธศาสนาจัดวางเป็นหลักที่เรียกว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งถือว่าเป็นระบบการศึกษาที่ทำให้บุคคลพัฒนาอย่างมีบูรณาการ และให้มนุษย์เป็นองค์รวมที่พัฒนาอย่างมีดุลยภาพ และการปฏิบัติตามศีลนั้นชื่อว่างาม เพราะเป็นเหตุให้เกิดความไม่เดือดร้อนเป็นต้น พระองค์ประกาศความงามระดับกลางด้วยสมาธิ สมาธิชื่อว่าเป็นคุณระดับกลาง ดังโอวาทปาติโมกข์ว่า การบำเพ็ญกุศลให้บริบูรณ์ เป็นต้น สมาธินั้นชื่อว่างามเพราะก่อให้เกิดคุณมีอิทธิวิธี เป็นต้น พระองค์ทรงประกาศความงามระดับสูงสุด เพราะพระพุทธพจน์แห่งโอวาทปาติโมกข์ ข้อสุดท้ายว่า การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว คือ คำสอนพระพุทธเจ้าทั้งปวง

การดำเนินชีวิตของมนุษย์จำเป็นต้องมีธรรมะเป็นหลักปฏิบัติ โดยเฉพาะหลักไตรสิกขาพระพุทธศาสนาได้เน้นความสำคัญเกี่ยวกับหลักไตรสิกขาเป็นอย่างมาก เนื่องจากว่าหลักปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งหมดจัดเข้ารวมอยู่ในหลักสิกขานี้ เมื่อไตรสิกขาเป็นหลักคำสอนที่ครอบคลุมหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดในพุทธศาสนา ก็กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนานั้นเป็นหลักธรรมแห่งการศึกษา เรื่องของการศึกษาจึงเป็นเรื่องของพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

การเข้าสู่สังคม การเข้าสู่ชีวิตใหม่ บุคคลก็จะเกิดความ เคยชินเป็นพฤติกรรมเดิม เมื่อเกิดเป็นพฤติกรรมที่ถาวรก็ยากแก้ไขได้ พฤติกรรมที่ไม่ดีแสดงออกมาสู่ภายนอกได้ และ

จะไม่เป็นผลดีต่อการดำเนินชีวิตในสังคม ดังนั้นคนจะเก่ง มีความรู้ ประกอบด้วยคุณธรรม เป็นคนดีของสังคมจะต้องศึกษาทำความเข้าใจหลักไตรสิกขา และการดำเนินชีวิตของตนเอง ให้เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้องตามครรลองครองธรรมที่ปรากฏหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ให้บุคคลดำรงตนอยู่ได้ด้วยความสุข สมบูรณ์ด้วยกาย วาจา และใจ

ความเป็นมาหลักไตรสิกขาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ความเป็นมาของหลักไตรสิกขาในพระไตรปิฎกเบื้องต้นพบว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสเกี่ยวกับหลักไตรสิกขาไว้ในสถานที่ต่าง ๆ ดังนี้ คือ ในวัชชีปุตตสูตร มีข้อความ ตอนหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าขณะทรงประทับอยู่ ณ ภูฏาครศาสา ปามหาวัน เขตกรุงเวสาลี ขณะนั้นได้ มี ภิกษุชื่อวัชชีบุตรเข้าไปเฝ้า แล้วกราบทูลพระพุทธเจ้าว่า สิกขาบท 150 ที่ยกขึ้นแสดงทุกกึ่งเดือน ข้าพระองค์ไม่สามารถศึกษาได้หมด พระพุทธเจ้าจึงตรัสถามว่าเธอจักสามารถศึกษาในสิกขา 3 คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ได้หรือไม่ ภิกษุวัชชีบุตรจึงกราบทูลรับแล้วปฏิบัติตาม คำแนะนำของพระพุทธเจ้า ครั้นต่อมาเมื่อภิกษุวัชชีบุตรได้ศึกษาสิกขา 3 แล้วก็สามารถละราคะ โทสะ และโมหะได้อันเป็นการทำให้ภิกษุวัชชีบุตรไม่ทำกรรมที่เป็นอกุศล ไม่ประพฤตสิ่งเลวทรามอีก (อง.ติก.(ไทย) 20/85/310)

จากความเป็นมาดังกล่าวส่งผลต่อกระบวนการพัฒนาของไตรสิกขาองค์ 3 คือ ศีล สมาธิ ปัญญา จะทำงานประสานโยงส่งผลต่อกัน เป็นระบบและกระบวนการอันหนึ่งอันเดียว แต่เมื่อมองไตรสิกขา โดยภาพรวมที่เป็นระบบใหญ่ของการฝึก ก็จะเห็นองค์ 3 นั้น เติบโตขึ้นมาจากหลายอย่าง จากหยาบแล้วละเอียดประณีตขึ้นไปเป็นช่วงๆ หรือเป็นขั้นๆ ตามลำดับ คือ ช่วงแรก เติบโตออกมาข้างนอก ที่อินทรีย์และกายวาจา ก็เป็นขั้น ศีล ขั้นที่สอง เติบโตด้านภายใน ที่จิตใจ ก็เป็นขั้น สมาธิ ช่วงที่สาม เติบโตที่ความรู้ความคิดเข้าใจ ก็เป็นขั้น ปัญญา แต่ในทุกขั้นนั้นเอง องค์อีก ๒ อย่างก็ทำงานร่วมอยู่ด้วยโดยตลอด หลักการทั้งหมดนี้ ได้อธิบายข้างต้นแล้ว แต่มีเรื่องที่ต้องพูดแทรกไว้อย่างหนึ่ง เพื่อเสริมประโยชน์ในชีวิตประจำวัน คือ การทำงานของกระบวนการฝึกศึกษาพัฒนา ที่องค์ทั้งสาม ทั้ง ศีล สมาธิ ปัญญา ทำงานอยู่ด้วยกัน โดยประสานสัมพันธ์เป็นเหตุปัจจัยแก่กัน

ไตรสิกขากับระบบการพัฒนาชีวิต

ไตรสิกขามีระบบพัฒนาชีวิต โดยใช้คำว่าสิกขา คือการศึกษา ที่ฝึกอบรมพัฒนาชีวิต 3 ด้านนั้น มีดังนี้

1. ศีลสิกขา คือ มนุษย์ ตลอดจนสรรพสัตว์ หรือสิ่งแวดล้อมทางวัตถุก็ตาม ด้วยอินทรีย์ หรือด้วยกาย วาจา ก็ตาม เรียกว่า ศีล (เรียกเต็มว่า อธิศีลสิกขา)
2. จิตสิกขา/การฝึกศึกษา ด้านจิตใจ เรียกว่า สมาธิ (เรียกเต็มว่า อธิจิตตสิกขา)
3. ปัญญาสิกขา/การฝึกศึกษา ด้านปัญญา เรียกว่า ปัญญา (เรียกเต็มว่า อธิปัญญาสิกขา)

ไตรสิกขาจึงมี 3 อย่าง เรียกว่า สิกข 3 หรือ ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา บุคคลพัฒนาอย่างมีคุณภาพเมื่อมองจากแง่ของสิกขา 3 จะเห็นความหมายของสิกขาแต่ละอย่างดังนี้

1. ศีล คือ สิกขาหรือการศึกษาที่ฝึกในด้านการสำรวม การมีวิถีชีวิตที่ปลอดภัยไร้การเบียดเบียน หรือการดำเนินชีวิตที่เกื้อกูลแก่สังคม และแก่โลก
2. สมาธิ คือ สิกขาหรือการศึกษาที่ฝึกในด้านจิต หรือระดับจิตใจ มีคุณธรรม เช่น เมตตา กรุณา ความมีไมตรี ความเห็นอกเห็นใจ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความสุภาพอ่อนโยน ความเคารพ ความซื่อสัตย์ ความกตัญญู
3. ปัญญา คือ สิกขาหรือการศึกษาที่ฝึกหรือพัฒนาในด้านการรู้ความจริง เริ่มตั้งแต่ความเชื่อที่มีเหตุผล ความเห็นที่เข้าสู่แนวทางของความเป็นจริง การรู้จักหาความรู้ การรู้จักคิดพิจารณา การรู้จักวินิจฉัย ไตร่ตรอง ทดลอง ตรวจสอบ ความรู้เข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การเข้าถึงความจริง การนำความรู้มาใช้แก้ไขปัญหา และคิดการต่างๆ ในทางเกื้อกูลสร้างสรรค์

การพัฒนาทั้งทางกายและทางจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีจิตใจที่เปี่ยมด้วยปัญญา จึงเป็นอิสระหลุดพ้นจากการบีบคั้นของอำนาจกิเลสตัณหา ดังคำกล่าวที่ว่า “ทุกข์มีเพราะยึด ทุกข์ยึดเพราะอยาก ทุกข์มากเพราะพลอย ทุกข์น้อยเพราะหยุด ทุกข์หลุดเพราะปล่อย” เมื่อปล่อยวางแล้วย่อมหลุดพ้นทุกข์ และพบความสุขสงบ คือสันติ ดังนั้นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในพระพุทธศาสนาจึงหมายถึงผู้บรรลุวิมุตติ คือเป็นอิสระหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงเพราะฉะนั้นวิมุตติจึงเป็นเป้าหมายของการศึกษาตามหลักไตรสิกขา (พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต), 2546:41-42) ศีล สมาธิ ปัญญา ในแต่ละข้อย่อมมีหลักฝึกอบรมปฏิบัติและจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกันไป (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2551:107)

ไตรสิกขา เป็นทั้งหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อให้สามารถล่วงพ้นจากอบาย, กามธาตุ และภพทั้งปวง โดยมีเป้าหมายที่การบรรลุพระนิพพานอันบริสุทธิ์ปราศจากมลทิน ไตรสิกขาเป็นแนวปฏิบัติในทางสายกลางที่มีใช้การปรนเปรอ ตนด้วยกามสุขและการทรมานตน มีศีล

เป็นปฏิปักษ์ต่อกิเลสที่แสดงออกทางกาย วาจา สมาธิ เป็นปฏิปักษ์ต่อกิเลสที่กลุ่มมรุมจิต และ ปัญญาเป็นปฏิปักษ์ต่ออนุสัยกิเลสที่แอบแนบอยู่ในจิตสามารถพัฒนาบุคคลให้เป็นพระอริยะผู้ มีความบริบูรณ์ด้วยศีล ได้แก่ พระโศดาบัน และพระสกทาคามี, บริบูรณ์ด้วยสมาธิ ได้แก่พระ อนาคามี และบริบูรณ์ด้วยปัญญา ได้แก่ พระอรหันต์ (พระอุบติสสเถระ,2548:4) ความสำคัญ ของการศึกษาไว้ว่าการจัดการศึกษาทุกอย่างให้เสริมสร้างมนุษยธรรม ความเป็นมนุษย์ที่ ถูกต้อง ไม่มีปัญหาแก่ฝ่ายใด จัดการศึกษาทุกอย่างให้เสริมสร้างมนุษยธรรม คือสร้าง มนุษยธรรมขึ้นมาแล้วเสริมมนุษยธรรมให้ก้าวหน้า ก้าวหน้าไปนับตั้งแต่ว่า ละสังขตญาณ อย่างสัตว์แล้วก็มีความคิดนึกอย่างมนุษย์ ก็เป็นมนุษยธรรมก็ส่งเสริมให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป (พุทธทาสภิกขุ,2549:112)

ศาสตร์แห่งการพัฒนาเส้นทางชีวิตตามหลักไตรสิกขา

การศึกษาที่ 3 ขั้นนี้ ต่างก็เป็นพื้นฐานกันและกัน ซึ่งในการศึกษา พุทธศาสนามุ่ง สอนให้คนเป็นคนดี คนเก่งและสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ซึ่งในการดำเนินชีวิต ต้องเรียนรู้ต้องฝึกทั้งหมด การดำเนินชีวิตที่ดีของมนุษย์ต้องอาศัยการลงทุนคือต้องเรียนรู้ต้อง ฝึก แต่พร้อมกันนั้น มนุษย์ก็เรียนรู้และฝึกได้อย่างแทบไม่มีขีดจำกัดหลักการของ พระพุทธศาสนาตามธรรมชาติว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและฝึกได้ ฝึกไปทำไม ก็ฝึกให้ ดำเนินชีวิตได้ดียิ่งขึ้นไป จะได้มีชีวิตที่ดีงาม มีความสุข เป็นอิสระ และอยู่ร่วมกันได้อย่างมี สันติสุขในสังคมและในโลก ทำไมจึงต้องฝึก เพราะชีวิตของเราที่เกิดมาตั้งแต่เริ่มต้น เราได้ เรียนรู้มา ได้ฝึก ได้หัดมา เราจึงอยู่รอดมาได้และอยู่ได้ด้วยดี และหากสำหรับบุคคลที่ต้องการ ความหลุดพ้นโดยอาศัยหลักไตรสิกขาเป็นเส้นทางในการพัฒนาชีวิตนั้น ถือเป็นการปฏิบัติ ธรรมสูงขึ้นไป ที่ถึงขั้นจะทำให้เกิดญาณ อันรู้แจ้งเห็นจริงจนกำจัดอาสวกิเลสได้ ระบับการรับรู้ ทางอายตนะต่างๆ ได้หมด จนสามารถกำจัดกวาดล้างตะกอนที่นอนกันได้หมดสิ้น ไม่ให้มี โอกาสชุ่นอีกต่อไป ยิ่งต้องการจิตที่สงบนิ่ง ผ่องใส มีสมาธิแน่วแนวยิ่งขึ้นไปอีก

จากการฝึกฝนปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาดังกล่าว ไตรสิกขาเป็นหลักธรรมใหญ่เพื่อ กำจัดกิเลสของภิกษุและบุคคลทั้งหลาย ไตรสิกขา มีรากฐานที่สำคัญของพระวินัย ไตรสิกขา เป็นกระบวนการฝึกศึกษาพัฒนามนุษย์ เป็นกระบวนการพื้นฐานในการฝึก พฤติกรรมที่ดีของ มนุษย์ให้ดียิ่งขึ้น จึงจัดเป็นระบบการศึกษาและศาสตร์แห่งการพัฒนาเส้นทางชีวิตที่องค์ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงวางไว้อย่างสมบูรณ์ที่สุด การพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์ตาม หลักพระพุทธศาสนา คือการพัฒนาการเรียนรู้เพื่อเป็น มนุษย์ที่เต็มบริบูรณ์ เพราะได้รับการ พัฒนาทั้งทางกายและทางจิตใจ มีจิตใจที่เปี่ยมด้วยปัญญา

บทสรุป

การใช้หลักธรรมไตรสิกขาตามหลักพระพุทธศาสนาจะเป็นแนวทางสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ได้มาก และไม่หลงไปตามอำนาจของกิเลส ซึ่งต้องศึกษาหลักไตรสิกขาให้เข้าใจถึงความเป็นมา ประเภท ลักษณะ และความสำคัญของหลักไตรสิกขาที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาตนเอง ครอบครัว และสังคม การศึกษาทางพระพุทธศาสนาจึงเน้นความสำคัญที่มนุษย์จะพึงมีด้วยศีล สมาธิ และปัญญา ที่จะเป็นศาสตร์สำคัญในการพัฒนาชีวิตของมนุษย์อย่างแท้จริง เพราะหลักไตรสิกขาเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ทุกคน และจะทำให้ผู้ศึกษา เป็นคนดี มีความสุข ซึ่งจะทำให้คนเก่งในสังคมช่วยสร้างสรรค์สังคมให้เกิดประโยชน์สุข และเกิดความมั่นคงแก่ประเทศชาติ ซึ่งการศึกษาจะต้องดำเนินการจัดการอย่างเป็นระบบ ให้คนมีรากฐานการเรียนรู้ที่ตั้งอยู่เป็นหลักธรรมและคุณธรรม นั่นคือการจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา ความมุ่งมั่นพากเพียรให้บรรลุความสำเร็จ อันเป็นการพัฒนาคนทุกเพศวัยให้เป็นคนดี คนเก่ง คนมีความสุข ตามวิถีทางแห่งพุทธ ซึ่งจะต้องอาศัยการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา

เอกสารอ้างอิง

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์.(2551). *เล่าเรียน-ทำงานกันไป ชีวิตได้อะไร*. พิมพ์ครั้งที่ 41. นครปฐม : จ.เจริญอินเตอร์พรีน (ประเทศไทย).
- พระอุปติสสเถระ.(2548). *วิมุตติมรรค*. แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต).(2546). *ทิศทางการศึกษาไทย*. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พุทธทาสภิกขุ.(2549). *การศึกษาสมบูรณ์แบบ:คือวงกลมที่คั่นครองโลกถึงที่สุด*. กรุงเทพมหานคร : อุษากการพิมพ์.